SPRÅKLIG SAMLING

NR. 1

MARS

1968

9. ÅRGANG

GITT UT AV LANDSLAGET FOR SPRÅKLIG SAMLING

Vegen fram til ett norsk.
Omtale av "Språklig Samlings"
nyeste småskrift ..... side 9

KAPELLMESTEREN,
Novelle av T. M. ..... side 11

Språkstrid i perspektiv - - - -
av Lars S. Vikør ..... side 5

Ny lærebok i norsk språkhistorie
av Egil Røssaak ..... side 2

Ny lærebok i norsk språkhistorie

Av Egil Røssaak

I motsetning til representanter for Riksmålsforbundet, som later til å betrakte vitenskapelig prega språkhistoriske oversikter med mistro, og ber folk i stedet lese de bøkene riksmålsfolk har skrevet, ser vi samnorsktilhengere det slik at enhver form for saklig og nøktern opplysning om språklige forhold vil gagne vår sak. Derfor må vi hilse alle nye objektive framstillinger av norske språkforhold med forventning.

Jeg har fått i hendene ei bok av universitetslektor Erling Georg Larsen: «Norsk språkutvikling» (Akademisk Forlag, København, 1967, 74 sider), skrevet til bruk for morsmålsstudenter ved universitetene i Danmark. På ca. 50 sider gis det ei språkhistorisk oversikt, der hovedvekta er lagt på det 19. og 20. århundre, og resten av boka gir ei framstilling av grammatikken i bokmål og nynorsk. Språket i boka holdes innenfor læreboknormalens ramme, stort sett med moderate former, men preteritumforma «blei» er gjennomført.

Vi skal se litt på enkelte ting som kan ha særlig interesse for samnorsktilhengere:

Etter omtalen av urnordisk og gammelnorsk viser forfatteren hvordan dansk skriftspråk etter hvert fortrengte norsk i mellomnorsk tid — et faktum som enkelte riksmålstilhengere pussig nok har vanskelig for fullt ut å ville godta. De historiske forhold som ga dansk ei stadig sterkere stilling også i talemålet, berøres, og de språklige tilhøva etter 1814 belyses ganske grundig. Her slås det fast — hva de fleste vet — at i den første tida etter 1814 vokste de to gruppene i Norge som i forvegen var dansktalende. Samtidig kom flere og flere, særlig i mellomklassen i byene, til å lempe talen sin etter det talemålet som hadde fått prestisjen i Norge.

Utviklinga videre framover kjenner vi alle, fra vanlige språkhistorier og fra vårt nyeste småskrift («Vegen fram til ett norsk»). Men det kan være verdt å merke seg et par ting: Skolerettskrivninga i 1893 innførte valgfrie former — former som elevene skulle ha lov til å bruke i skritlige arbeid, og som de også møtte i leseboka, men som bare i en viss utstrekning blei brukt utenfor skolen. Det svarer altså i høy grad til dagens situasjon, og motstanden mot dette kom fra tilsvarende hold: Bjørnson — den gamle språkradikaler — blei som gammel mann formann i Riksmålsforbundet og skreiv i 1900 mot forslag til rettskrivningsreform: «Lad os i Retskrivningen holde Lag med Danskerne saa længe og saa langt som mulig.» Og professor Storm angrep «nystaverne» «fordi de ville bruke skolen som middel for å få gjennomført en ny språkform». Det er som å høre J. B. Hjort!

Jeg må ikke nå oppfattes dit hen at jeg vil hevde at Larsens bok er et agitasjonsskrift for Språklig Samling i den forstand at utvalget av språkhistoriske opplysninger er tendensiøst. Riksmålsfolk vil kunne finne enkelte av de ting som de på en eller annen måte bruker som grunnlag for sin agitasjon. F. eks. vil de med glede kunne konstatere at Larsen gir preterium på — et av svake verb gamle aner i norsk riksmål.

Nåvel, vi samnorsktilhengere kunne naturligvis ha ønsket at forfatteren av og til hadde lagt større vekt på ting som *vi* meiner er av betydning for forståelsen av dagens språksituasjon. Dette gjelder bl. a. når han forteller at det etter 1917 blei utgitt få lærebøker med radikale former, slik at disse formene vanskelig kunne gjennomføres i skolene utover landet, på tross av at det mange steder var ønske om det. Han unnlater der å opplyse om at grunnen var at lærebokutgiverne retter seg etter hovedstaden, som brukte konservative former. (Delvis gjør han forresten dette godt igjen ved omtalen av Oslo-vedtaket i 1939.)

Omtalen av nazi-rettskrivninga er vill-leiende. Den var jo i røynda et tilbakeskritt til konservative former, men Larsen nevner bare to radikale former som «karakteristiske former i bokmål». (Den eventuelle betydning folks sabotering av de få radikale formene i nazi-rettskrivninga kan ha hatt for enkeltes stilling til 1938-rettskrivninga etter krigen, berøres ikke i det heile, men det er vel mulig at her kan være en viss sammenheng.)

Når det gjelder forfatterens vurdering av den nåværende språksituasjon, kan vi kanskje sette et spørsmålstegn ved hans ord om at norsk språkstrid i dag i første rekke er «en kamp for og imot *samnorsk*». Ser man på «Fri-

Se side 4

SPRÅKLIG SAMLING
Redaktør: Knut Kvigne, Nedre Kalbakkvei 2 D,
Oslo. Tlf. 25.19.74.

Samlenormalen

Fra tid til anna hører vi spørsmål om hvorfor «Språklig Samling» gikk til det steget å arbeide ut en samlenormal.

Vi har jo nok av «normaler» før, blir det sagt, om vi ikke skal ha enda én å dras med.

Det er så sant — så sant. Og det er nettopp det «Språklig Samling» vil at vi skal komme fram til en eneste normal i norsk.

Med andre ord: til sjuende og sist *må* det bli utarbeidd *en* normal til bruk i skole og offentlig teneste når vi kommer så langt.

«Språklig Samlings» samlenormal er ikke noen *offisiell* normal, og de som har arbeidd den ut, og godtatt den har aldri tenkt seg at normalen skal ha noe slikt stempel.

Den er rett og slett ei rettleiing for dem som ønsker å syne i sine private arbeid at vi trenger ikke meir enn *en* normal. At det lar seg lett gjøre å skrive et samnorsk.

Framleis er målstriden her i landet ikke komme lenger enn at vi kan finne uttrykk som «skamnorsk» i seriøse blad. Det er *da* ikke meir enn rett og rimelig at folk får se hvordan en «skamnorsk» er.

——

Vi har merka interesse blant skoleungdom for dette tiltaket. Den kjenner trykket av to normaler daglig i sitt arbeid, og kravet om å få slutt på denne byrden vokser.

Egentlig har målstrevet fra begge kanter i det siste hundreåret sikta mot *en* normal. Knud A. Knudsen f. e. meinte at omkring 1950 skulle språkrøkten her i landet ha nådd så langt.

I staden opplever vi at både riksmålsfolk og nynorskfolk holder beinhardt på eigne former der det ikke fins grunn til det.

Det er nemlig like stor grunn til å klage over at mange på nynorskhald tviholder på «no» som riksmålsfolk vil ha «nu» innatt i normalen.

Hva skal det tene til når «*nå*» forlengst hadde slått igjennom?

Ikke anna enn til spissfindig språkkløyving videre.

Det er lett å merke at dette trykket bryter igjennom, f. e. i kringkastinga etter «sne-dommen.» Det er blitt «fint» å si både «nu» og «sne» hos dem som ikke har meir vektige synspunkt å legge i språkbruken.

Sjøl i Stortinget finner vi talsmenn som konsekvent brukte nå før; i dag er de gått over til «nu».

Det er tydelig at noen føler seg styrka av Vogt-komiteens innstilling.

Skulle det ikke være på tide å rope et varsko mot dette brottet i en hundre år gammel tradisjon i norsk språkutvikling, med et så velgrunna dokument som viser at en eneste normal i landet er ikke noe som ligger langt borte. Og så skulle en stoppe opp like på terskelen?

Vi har aldri gjort oss tanker om at vårt utkast til samlenormal (for det er bare et utkast) skal bli framtidas. Andre instanser må arbeide med det. Men ei tid med språkreaksjonære tendenser trenger å bli minna om *målet* for arbeidet.

——

Det nyttar ikkje å
driva ein organisasjon
utan pengar.

Heller ikkje
SPRÅKLIG SAMLING

Vi trekker store
vekslar på arbeids-
krafta til noen få.

**Det vil lette om vi og
har litt pengar å hjelpe
oss med.**

Ny lærebok — —

Over fra side 2

sprogs» jubel hver gang en skolekrets går over fra nynorsk til bokmål, og riksmålsfolks betegnelser «nynorskgloser» og «landsmålsformer» om nesten alle ord og bøyningsformer som har et visst særnorsk preg, kan man begynne å lure. Og den *sosiale prestisje* («snob value») det konservative bokmålet faktisk har (noe som dets tilhengere også arbeider bevisst for å forsterke) burde absolutt vært nevnt i dette kapitlet.

Men til slutt vil jeg — sammen med ei anbefaling av skriftet — (som for øvrig så vidt nevner vår samlenormal i en kort omtale av organisasjonen) — få sitere følgende visdomsord: «Språkforholdene i Norge er i alle tilfeller slik at det ikke er noen språklig nødvendighet med to skriftspråk.»

Nynorskens framtid

Kravet på eitt norsk riksmål som kan samle heile folket, vil sikkert auke på nå frametter, og det spørs da kven av dei to frontane som har sterkast livsvokster i seg. Fleirtalet av det norske folket talar i dag ei blanding av begge mål, og dei fleste gjer det med godt samvett. Det hjelper ikkje kva dei har lært om rett og rangt på skolen, talemålet veks fram på det enkle kravet å bli forstått med dei mest funksjonelle ord og vendingar. «Korrekt» bokmål og «korrekt» nynorsk talar bare dei bok- og skolelærte. Det var mye sant i det eldstemann på landsmøtet i Noregs Mållag, den 87 år gamle hallingdølen Torgeir Rimeslåtten, sa i ein samtale med Norsk Tidend: «Å snakke med ein målmann er som å snakke med ein utgammal mann. Dei er for gamle og stivbeinte.»

Denne utsegna burde gje dei «stivbeinte» litt å tenke på når det gjeld framtida. Det veikaste punkt i nemndtilrådinga er etter mi meining at ho ikkje har tatt standpunkt til det «tredje alternativ», det som Språklig Samling er gått inn for. Er programmet til denne nynorskfolka uvedkomande? — Det er i fall ikkje klok politikk.

Ein kan vel i dag slå fast at begge våre to riksmål står på sviktande grunn i forhold til Ola Nordmanns daglege talemål. Og at dei ortodokse på begge frontar representerer stillstand og bakstrev. Sanninga er nok at begge mål er i rivande utvikling, og at grensene mellom dei blir stadig meir diffuse i omgangslivet. Når somme nynorske medarbeidarar i radio og fjernsyn har tillatt seg å nytte ei målføring som dei til dagleg nyttar privat, så er desse jamt blitt møtt med ukvemsord av dei heilnorske som krev at den gamle skigarden skal haldast i akt og ære. Eg tykkjer at dei som fristar seg med brubygging mellom frontane burde få takk og lovord som djerve foregangsmenn for eit levande norsk språk alle nordmenn kan kjenne seg heime i.

(Magister Olav Dalgard om «Målreising 1967» i Arbeiderbladet.)

Konsolidering eller ny ekspansjon?

Av Magne Aksnes

Vi veit alle at det gikk for seg ein hard og beisk strid blant målfolk i femtiåra, før dei endelig greidde å kaste det gamle, konservative styret i Noregs Mållag i 1957 .Eg må vedgå at det er meir enn bittert at vi nå, et lite tiår seinare, skal måtte oppleve at ei nemnd, nedsett av det samme mållaget, kjem med framlegg som atter kan komme til å bringe laget i utakt med språkutviklinga i landet. Ein må uvilkårlig spørre kva det er som har skjedd i desse åra som kunne rettferdiggjøre ei slik kuvending.

Ja, vi har jo fått læreboknormalen av 1959, der nynorsken tøydde seg lenger enn bokmålet gjorde. Men kva ser vi? Så å si alle dei tilnærmingsformene som kom inn i nynorsknormalen, er alt for lenge sia tatt i bruk av målfolk flest, i alle høve blant den yngre garden. Det har vist seg atskillig vanskeligare å få dei radikale bokmålsformene til å gli inn. Skulle dette være noen grunn til å gå bort frå tilnærmingslina? Tvert imot! Det viser jo bare at behovet for tilnærming for tida er størst på nynorsksida, noe mindre blant bokmålsfolk.

Taktisk sett er dette sjølsagt ein lite ønskelig situasjon for målfolket, men ein gjør nok her som i andre forhold best i å innrette seg etter tendensane i tida, og dei går altså nynorsken imot. Dvs. dei går *ikkje* nynorsken imot dersom ein tar konsekvensen av utviklinga og moderniserer nynorskrettskrivinga i takt med dei nye språkvanane som vi ser er i ferd med å skape ein temmelig einsarta talenorm over heile landet. Og denne utjamninga går nok fortare enn noen av oss aner. Men ei slik nød-

vendig justering av rettskrivinga vil altså Noregs Mållag komme til å sette seg imot, viss denne tilrådinga blir vedtatt. Og det er det vel dessverre stor fare for, slik stemningen ser ut til å være blant leiande målfolk for tida.

Stort sett kan ein vel si at nynorsken av i dag er et ledig og moderne, skriftmål, fullt tenlig for dei fleste av dei relativt få som bruker det konsekvent. Men dette er ikkje nok. Det er vel alvorlig meint når nemnda taler om å nå ut til nye folkegrupper, etter kvart som landet nå blir omdanna til et bysamfunn? (Åtti prosent av alle nordmenn vil være byfolk i året 2000.) Eller skal nynorsken atter bli redusert til et mål for vestlendingar, slik han var det heilt opp til siste krig?

Ein blir nøydd til å stille slike spørsmål når nemnda i ett øyeblikk snakker om å gjøre nynorsk til bynorsk, for så i neste øyeblikk å gå inn for konsolidering. Dette er da heilt meiningslaust! Skal nynorsken i det heile ha sjanse til å trenge inn og få fotfeste i byar og tettbygder, må ein jo ta meir omsyn til talemålet blant folket som bur i desse områda. Og dei aller fleste taler et mål som ligger mye nærmare radikalt bokmål enn nynorsk. Skal dette bli realistisk politikk, er det vel da ingen annen utveg enn å ta opp i nynorsken mange av dei mest utbreidde bokmålsformene, om dette aldri så mye betyr ei vidare tilnærming til bokmålet generelt. Det blir ellers ikkje her tale om ei *programmatisk* tilnærming til bokmålet, men om *ei tilnærming ut frå nynorskens eigne behov.*

Vi ser såleis at ei radikalisering av nynorsknormalen vil tvinge seg fram av fleire grunnar: For å hindre stagnasjon i ein tidbolk prega av store strukturelle brigde og språklige utjamningstendensar, og for å gjøre ny ekspansjon mulig. Det er like godt å forsone seg med det først som sist: Et skriftmål som skal ha framtida for seg, må også ta omsyn til et talemål som delvis retter seg etter det skrevne bokmålet. Det er på tide at vi kvitter oss med danskekomplekset og erkjenner at bokmålet er norsk mål det og. Ett er iallfall sikkert: Skal nynorsken overleve og ekspandere, må han bygge på et breiare talemålsgrunnlag enn han gjør i dag.

Konsolideringslina kan aldri føre til framgang for nynorsk mål. Det fører i beste fall til stillstand, og det er det samme som tilbakegang og isolasjon. Nei, skal nynorsk og radikalt mål i det heile få noen ny framgang som monner, må vi satse på ekspansjonslina på ein ganske annen måte enn før. Dette bør etter mitt syn føre til ei sameining av det beste i nynorsken og i det radikale bokmålet, slik at alle språkradikale krefter i landet kan samle seg i kampen mot vår felles motstander — riksmålet.

Språkstrid i perspektiv

Av LARS S. VIKØR

«Kontor og kontrast. Ti essays om språk og kultur.» Redigert av Sigurd Skirbekk, Bjarne Fidjestøl og Otto Hageberg. Orion Debatt. Det Norske Samlaget 1967. Kr. 12,—.

«Orion Debatt» heiter ei undergruppe av den framifrå billigbokserien Orion, som blir gitt ut av Det Norske Samlaget. Hittil har det helst blitt Orion Språkdebatt: dei to første bøkene i serien er «Målreising 1967» og essaysamlinga «Kontur og kontrast».

«Kontur og kontrast» består av «ti essays om språk og kultur», som undertittelen seier. Meininga med boka er å sette språkstoda vår inn i ein større kultursamanheng og påvise dei psykologiske og sosiologiske drivkreftene bak språkstriden.

Med eit slikt siktemål blir sjølve definisjonen av kulturomgrepet fundamental. Mange ser på kulturen som ei sfære for seg sjølv, åtskilt frå meir kvardagslege aktivitetar som arbeidsliv, politikk, sport og annan fritidsutfalding o. l. Kultur, det er musikk, teater, vitskap, bildekunst, litteratur, «noko ein innvigd kjøper billettar til for å bli lyft opp or den daglege øydemarksvandringa til fagre opplevingar av dei evige verdiane,» som Ånund Haga uttrykker det i eitt av dei ti essaya. Og liksom alle aktivitetar som blir vurdert som edlare enn andre, er kulturen blitt eit statussymbol. Det er fint å kjenne klassikarane og kunne diskutere dei med likesinna, det er fint å gå i teater og på konsertar. Såleis har dei klassiske kulturverdiane fått borgarrett i vår tids massekultur-samfunn, og det er vel den direkte årsaka til at dei i dag er meir allment tilgjengelege enn noen gong før. Men samtidig stenger ei slik holdning for ei ekte oppleving av dei åndsverdiane det gjeld/ kulturen blir redusert til ein rein skinnkultur, til noe ein tar på seg når ein skal ut i middagsselskap.

Men kultur er ikkje noe vi **har,** det

Over til side 7

LANDSLAGET FOR SPRÅKLIG SAMLING

Medlemspenger, kr. 10,— pr. år for dem som har eiga inntekt, og kr. 5,— pr. år for andre. Bladpenger kr. 5,— pr. år. Postgiro 16 378.

Formann: Rakel Seweriin, Stortinget, Oslo 1, tlf. 41.38.10
Sekretær: Lars S. Vikør, Postboks 636, Oslo 1
Kasserer: Ivar Hundvin, Postboks 636, Oslo 1. Tlf. 41.77.00

★ INNKOMNE GÅVER

Gåver i tida 23. desember 1967 —mars 1968:

T. Nomeland 25, R. Berli 20, O. Tjørhom 10, Teodor Moen 40, O. Lysberg 20, Åmund Salveson 100, Olav Åse 100, A. Spillbrok 10, J. Fosså 10, Lohne 10, G. Jenshus 15, Liv Myklebost 40, E. Kristvik 10, O. Ytrehus 15, J. Kallset 10, B. Opsahl 10, A. Hellevik 10, F.-E. Vinje 20, E. Sørli 10, N. Væding 10, E-g 40, A. og S. Kolltveit 20, B. Gøystdal 15, C. T. 10, A. E. Oldem 40, Per Mørch 20, O. Langvand 10, K. Aas Holm 20, J. Valved 25, A. og H. Sætra 30, Agathe Anda 15, G. Kvendbø 5, J. Aarvik 10, A. Y. 50, J. T. Greibrokk 50, Aa. Løvland 15.

Livsvarig medlem (100 kroner):
Egil Røssaak.

Landsstyret

i «Språklig Samling» blir innkalla til møte den 23. mai i Oslo.

Til den tid må vi rekne med at meldinga fra kirke- og undervisningsdepartementet om Vogt-komiteens innstilling vil være lagt fram så det kan bli et svært interessant emne å drøfte.

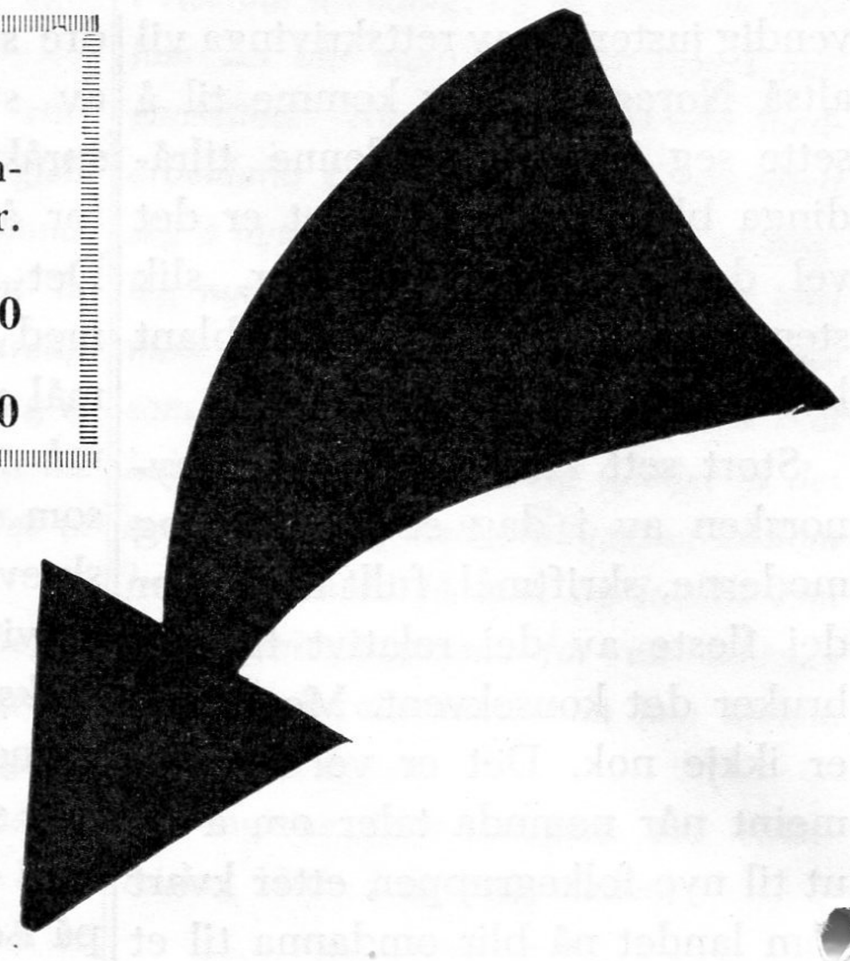

Har De betalt kontingenten for 1968??

★

Vi trenger den for å kunne gi ut blant anna dette bladet.

er noe vi **er.** Alt skapande arbeid er kultur, enten det er å hogge ut ein statue eller dyrke ein åker, skrive romanar eller stortingsproposisjonar. Kultur er heile den livsstilen vi har tileigna oss, gjennom arv frå forfedrane eller gjennom personlig innsats. Vi står alle på eit nasjonalt kulturgrunnlag, enten vi vil eller ikkje; først når vi vedkjenner oss dette grunnlaget, blir medvitne om det, først da kan vi oppnå ein viss fridom overfor den nasjonale kulturarven. Da kan vi kritisk velje ut det vi tykkjer er mest verdt å bygge på for framtida.

Det er ingen motsetnad mellom eit nasjonalt og eit internasjonalt kultursyn. Ein nasjonalkultur er ingen fast, avgrensa einskap; den utviklar seg i eit evig samspel med andre kulturformer. Den som vrakar nasjonale verdiar for å bli verdsborgar, bidrar til å gjøre verda fattigare.

I dette perspektivet må ein og sjå språkspørsmålet. Dei to skriftspråka våre har utvikla seg av kvar sin kulturtradisjon, som begge er like naudsynte delar av det vi kan kalle norsk kultur. I dag er begge desse tradisjonane, og særleg den nynorske, utsett for eit sterkt press frå den såkalla massekulturen. I ein slik situasjon er det viktig å få sikra ein mest mogleg organisk samvokster av tradisjon og nyskapning. Her kviler det eit stort ansvar på oss som arbeider for eit samnorsk skriftspråk.

Eit hovudmotiv i boka er dei ideologiske grunnholdningane i språkstriden. Dette tar Helge Høibraaten opp i essayet «Språkideologiane», der han påviser ei ideologisk kløyving på begge sider av frontlina. På nynorsksida kan vi skilje ut ein «nasjonal» og ein «sosial» ideologi, som **kan** stå i motsetnad til einannan, men ikkje treng det. Motsetnadene har særleg vist seg når det bar mot rettskrivingsbrigde i nynorsken; da har «dei nasjonale» gjerne fylka seg rundt Aasens heilnorske former, mens dei «sosiale» har stødd rettskrivingsombøtene av omsyn til fleirtalstalemålet. Om det **eigentleg** er mindre nasjonalt enn det reine Aasenske målstrev, kan vel diskuterast.

I riksmålsflokken finn vi ei ideologisk kløyving som på sett og vis kan seiast å vere parallell. På den eine sida har vi førestellingane om den språklege eliten («de som **kan** skrive»), som skal tene som normerende instans for resten av nasjonen. På den andre sida har vi dei som hyller gallup-demokratiet, og hevdar at dei representerer folkefleirtalet.

Ein dominerande motsetnad mellom «elite-ideologane» på riksmålssida og «dei sosiale» i nynorsk- og samnorskflokken er sjølve grunnsynet på språkutviklinga. «Elite-ideologane» har ein tendens til å sjå på språket som eit sjølvstendig fenomen som lever sitt eige liv, «dei sosiale» oppfattar det som ein praktisk reiskap i samfunnslivet, for å uttrykke det stutt og skjematisk. Høibraaten meiner at «elite-ideologane» har «gripe fatt i noko særs viktig når dei ser på språket som eit strukturerande element for indre oppleving». Det er nok rett; språket er ikkje berre eit «praktisk bruksinstrument i dagleglivet». Men for den som normerer den offisielle rettskrivinga i eit dialektkløyvd språk, kan ikkje denne synsmåten vere avgjørande. For han er det i praksis uråd å ta omsyn til dei meir intime sidene ved språket. Det kan berre gjerast ved å arbeide for størst mogleg allmenn fridom i bruken av talemålet. Og da er elite-ideologien ikkje berre utilstrekkeleg, men direkte reaksjonær.

Som rimeleg er, blir også fridomsomgrepet drøfta i boka, først og fremst av Gunnar Skirbekk. Den klassiske liberalistiske definisjonen på eit fritt samfunn er: eit samfunn der alle drivkrefter får utfalde seg fritt utan påverknad utanfrå. Ein gong var dette stridsfana i ein demokratisk kamp mot eit brutalt adelsvelde, idag er det eit stivna slagord for bakstrevarar. For i mellomtida har vi sett det omsynslause kapitalistiske konkurransesamfunnet, der den liberalistiske fridommen tydde fridom for dei sterke og hardkokte. Dei fleste er i dag samde om at ei forholdsvis sterk statsmakt under demokratisk kontroll er naudsynt for å sikre ein reell fridom.

Men det er overraskande mange som enno ikkje har dradd dei språkpolitiske konsekvensane av dette synet. Framleis blir den «fri sprogutvikling» sett opp mot «statens sprogtvang». Her har vi kanskje eit resultat av synet på språket som eit autonomt fenomen, uavhengig av samfunnstilhøve og samfunnsprosessane ellers. Skirbekk syner at ein kan skilje mellom to slags tvang: den opne, som alle merkar, og den løynde. Den siste typen merkast ikkje så lett fordi folk av ein eller annan grunn aksepterer den som «naturleg». Offentlege påbod frå statsmakta definerer den klassiske liberalismen som «tvang». Men dei meir anonyme sosiologiske og økonomiske kreftene blir definert som «naturleg utvikling», og fordi denne tenkemåten er gått dei fleste i blodet, opplever ikkje folk desse kreftene som «tvangsmakter» på same måten. «Vi er medvitne om at staten tar inn skatt. Dette opplever vi som tvang. — — Derimot er vi ikkje medvitne om korleis arbeidsforhold og reklame skaper ideala og verdiane våre. Derfor opplever vi ikkje dette som tvang».

Dette tilhøvet er svært viktig å bli klar over for den som vil forstå dei røynlege motsetnadene i den norske språkstriden. Skirbekk uttrykker det slik:

«I språkleg samanheng møter vi dette skiljet f. eks. bak det synet at Stortinget representerer «tvangen» i språk-politikken. Vi er nemleg medvitne om det

Stortinget gjør. Derfor **kan** dette bli forstått som tvang. Dessuten er det definert for oss som noe negativt. Altså blir det forstått som tvang. At ei lita gruppe aktivistar ved privat innsats og privat kapital skaffar seg ein politisk maktposisjon og at dei så krev rett til å bestemme skriftspråket for alle i dette land som ikkje brukar nynorsk — f. eks. for Hedmarksbønder og arbeidarar i Nordland — det er vi derimot ikkje medvitne om på denne måten. Her er vi ikkje medvitne om samanhengen. Derfor forstår vi heller ikkje dette som tvang. Det liksom berre «vart slik», og så «er det slik».»

Denne medvettsløysa om dei anonyme tvangsmaktene er og ei av årsakene til at det såkalla «herre/knekt»-spelet har kunna drivast her i landet. Det går ut på at ei gruppe p.g.a. økonomisk og sosial overmakt definerer seg sjølv som «herrar» over ei anna gruppe, «knektane», og at «knektane» aksepterer dette. Uttrykka «herre» og «knekt» må ikkje takast altfor bokstaveleg; det treng ikkje å ligge meir i dei enn ein forholdsvis mild sosial nivåskilnad i eit demokrati som t. d. det norske, men det kan og brukast i eit gjennomført diskrimineringssamfunn som det sørafrikanske.

«I språkleg samanheng tyder dette herre/knekt-forholdet at «herren» umiddelbart oppfattar det som naturleg og riktig og han smiler nedlatande til «knekten» når «knekten» på ein restaurant ber om «mjølk — jamvel om «knekten» har tre doktorgradar og talar flytande gresk, og «herren» ikkje ein gong meistrar sitt eige «sprog».» (G. Skirbekk).

Eit utslag av dette herre/knekt-spelet er det når riksmålsfolk stadig krev retten til å bestemme kor nynorsken hører heime: nynorsken skal brukast i vakker naturlyrikk og sagaomsettingar, men ikkje i filmar frå engelsk overklassemiljø — eller i tekstinga til ein tale av sambandskanslar Kiesinger. Morgenbladet veit så inderleg vel korleis målfolka gagnar nynorsken best: dei skal ikkje tvihalde på sidemålsstilen og kravet om språkleg rettferd i NRK, det kan gjøre Vinje, Garborg og Aukrust upopulære i folket, og det tykkjer Morgenbladet ville vere synd. — Vi kjenner vel alle det tradisjonelle bildet av den sta og umoglege vestlendingen som er målmann, fråhaldsmann, indremisjonsmann og «vinstremann». Denne etiketten er for ein stor del klistra på oss av «herskargruppa» og har skadd målrørsla svært, ikkje minst ved at mange målfolk har godtatt denne definisjonen. (Eg tenker ikkje da på at dei sjølv går inn for dei ymse sakene; det har dei full rett til, men ikkje til å binde målrørsla i eit slags ekteskap med saker som i røynda ikkje har så mye med målsak å gjøre).

Dette var berre noen smakebitar på dei emna «Kontur og kontrast» tar opp. Andre emne er den historiske bakgrunnen for dagens språkstrid, diktaren og språket, målsyn og kvinnesyn, språk og psykologi. Boka bør lesast av alle som vil ha eit vidare utsyn over det norske språkproblemet enn dei vanlege propagandaskriftene kan gi.

———

NYTT OM SPRÅK-STRID

AV LEKTOR TORKEL MAGNUSDAL

I Dagbladet 7/12-67 anmelder Carl Hambro Dag Gundersens bok i Universitetsforlagets billigbokserie «Fra Wergeland til Vogtkomiteen». I Dagbl. 12/12-67 imøtegår Jakob Skauge Carl Hambro. Men der er noe Skauge ikke nevner i sitt innlegg, og da dette kan være av ganske vesentlig betydning, vil jeg komme litt inn på det.

Carl Hambro skriver i sin anmeldelse at forleggerne ikke driver språkpolitikk. De bekymrer seg ikke over mangel på norm eller over den eine eller den andre språkform. Det forleggerne er bekymra over, er at deres bøker blei nekta innført i skolen p. gr. a. kriterier som forleggerne ikke kjente til. De ba departementet si fra hva som ville bli nekta innført i skolen, slik at de kunne sleppe å gi ut skolebøker forgjeves. «*Det er noe ganske annet enn å blande seg opp i språkpolitikk*» (Uthevd her).

Dette siste tillater jeg meg å sette et lite spørsmålstegn ved. Og det ut fra en del opplysninger jeg har fått fra Gyldendal. Forhistoria er et innlegg i Morgenbladet 25/4-67 der det klages harmdirrende over at Gyldendal har oversatt Johan Bojers «Den siste viking» til samnorsk i den radikaleste form. FY GYLDENDAL, med to utropstegn. «Dere skulle ha brent boka, og ikke lurt den ut i et bokskred».

Da vi i skolen leser «Den siste viking» med stadig nye elevkull, og vi ofte kommer inn på Bojers språk, skreiv jeg like godt til Gyldendal for å få greie på åssen dette hang sammen. Og Gyldendal svarte i et hyggelig brev at forlaget hadde mange samtaler

VEGEN FRAM TIL ETT NORSK

(Lektor Trygve Bull, som ikke alltid viser så stor forståelse for Språklig Samling, har skrevet denne anmeldelsen i «Arbeiderbladet» av Språklig Samlings siste skrift i «Småskriftserien», Lars Vikørs «Vegen fram til ett norsk.»)

De som har arbeidet for at våre to offisielle målformer om ikke altfor lenge skal smelte sammen til én, har hittil vært tilbakeholdende med å uttale seg om hvordan en slik framtidig «samnorsk» bør se ut i detaljer.

Dette er rimelig nok. For å spå om hvordan et kulturspråk vil utvikle seg — selv under forutsetning av en bevisst språkrøkt — er vel like så dristig som å forutse den historiske utvikling på andre områder. Og det vet vi av bitter erfaring ikke er lett.

På den andre siden: dess hurtigere man mener at en bevisst språkregulering med Bojer angående rettskrivningen og forsøkte ofte å få ham til å benytte noe mer moderate former. Noen ganger gikk han med på det, men som oftest holdt han fast ved de radikale former, som han mente harmonerte bedre med stoffet, men i de fleste tilfeller forlangte Bojer å beholde disse formene.

Her melder spørsmålet seg: Hvorfor forsøkte forlaget å påvirke Johan Bojer til å benytte mer moderate former? Var det fordi disse formene «selger» bedre enn de radikale formene? Viss det er så, kommer det et nytt og meget vesentlig moment inn i språkstriden. Og et nytt spørsmål melder seg: Kan en stole på at språket i ei skjønnlitterær bok er forfatterens egen? Ei utgreiing om dette vil ha stor betydning, for litteraturanmeldere, lærebokforfattere, og ikke minst for språkforskere.

I språkstriden refereres der ofte til det skrevne ord, og der er en tendens til å gjøre det til norm for det talte. Men det må være klart at viss en forfatter ikke står språklig fritt, har språket i bøkene hans ingen normativ verdi. Og forlaga gjør i tilfelle Wergelands ord om at «— Folkets bedre Forfattere Alfolket til Bisidere skulle dømme» (i språkutviklinga) ganske illusoriske. For hvor mange forfattere, og ikke minst debutanter, er der som har råd til å sette seg imot et forlags språkønsker?

Og enda snakkes der fra bestemt hold så vakkert om «Fri sprogutvikling».

ende politikk virkelig kan føre til en sammensmeltning dess mer beredt bør man være på konkret å gjøre greie for hvilket resultat man i hovedsaken ønsker å nå fram til.

«Landslaget for språklig samling» har for en tid siden (1966) latt utarbeide et «Framlegg til samlenormal», og en av dem som var med om arbeidet Lars S. Vikør, har nå sendt ut en brosjyre om samnorskproblemet som er skrevet på denne normal — så vidt jeg kan se i dens mest «boksmåls»-lignende variant. (Også i samlenormalen er der nemlig ikke så få «jamstilte» former.) I det store og hele faller språkformen i Vikørs brosjyre sammen med det som offisielt heter «bokmål med radikale former» (maksimumsformer), og det vil igjen si nettopp det som de konservative riksmålsfolk (med et nedsettende tonefall) alltid systematisk har kalt samnorsk. Den eneste forskjell jeg kan se, er at det brukes former som (han har) **funne, dreve, komme** (en enkelt gang **kommi)** for **funnet** osv. og at det skrives **sjå** for se, to endringer som delvis gir språkformen et mer enhetlig preg: **Sjå** høver godt med **vatn** og **botn** — skjønt kanskje mindre bra med **kommer** og **farer.** (Samlenormalen tillater også **kjem** og **fer.**)

Det er ikke innholdet i brosjyren som etter min mening interesserer mest: argumentasjonen til fordel for at «3. alternativ» er den samme som særlig hadde vind i seilene i 30-årene, og som vil være kjent for de fleste: skriftmålet må bygge på «fleirtallsformene» i dialektene. Men forsøket på å skrive resonnerende prosa på en språkform som hittil for det meste bare har vært brukt i barnebøker og folkelivsskildringer, har krav på interesse. Eksperimentet har rent språklig falt ganske heldig ut. Hadde vi for første gang skullet bygge opp et norsk skriftspråk i dag, ville denne normen antakelig høve bedre for de fleste av oss enn noen av de to gjeldende.

Noen stor artist er forfatteren ikke. Han bruker f. eks. en del stive ordelag som ikke høver særlig bra til det «radikale» formverk, («litt på siden **av det en tidligere har lært**» istf. **«av det en har lært før», «seinere** kom nasjonale hensyn til å spille større rolle» istf. **«siden» («sia»), «vi skal sjå hvordan dansk-norsken hadde utvikla seg i mellomtida»** istf. **«åssen»** el. **«korleis».**

Men leser en teksten uten å tenke på gamle skriftvaner, tror jeg en må vedgå at den i det store og hele har en språkform som svært mange nordmenn **på én vis** også i dag vil føle noe

Over til side 10

mer hjemlig ved enn ved noen av de to nedarvede.

Hvorfor bare «på én vis»?

Jeg tror svaret er det, at våre to tradisjonelle målformer — enda ingen av dem rent teoretisk samsvarer fullkomment med det som har flertall i dialektene — hver for seg, i kraft av sin litterære tradisjon og av sin levende, daglige bruk — er blitt oss kjære, og kjennes som våre: nynorsken særlig for fjord- og fjellbefolkningen, riksmålet for østlendinger og byfolk, begge kanskje for mange trøndere og nordlendinger — og sørlendinger. Jeg tror våre samnorsk-radikalere ikke riktig vil se hvor mange mennesker som i vår tid og i vårt samfunn har gjort skriftnormalene (og i stor utstrekning også de normaltalemål som er knyttet til dem) til en levende del av seg selv, enda vi jo alle, **i mange situasjoner** syns vi får gitt det ekteste uttrykk for vår personlighet når vi kan falle tilbake på vårt aller innerste morsmål: den stedlige dialekt hver enkelt av oss er oppvokst med. Her som i alle andre land.

Jeg tror nynorsken var **liv laga** fordi det gamle skriftspråk, i alle fall i forrige hundreår, lå for langt vekke, særlig fra vestlendingenes talespråk, for dem var en «ny start» den gangen noe av en åndelig og sosial nødvendighet. Jeg tviler på om særlig mange jevne mennesker i dag føler et tilsvarende behov for en 3. språkform — etter at de to gamle begge har nærmet seg så mye til vanlig norsk uttale. Og hvis det ikke er særlig mange mennesker som føler behovet for en slik «revolusjon nr. 2» vil den heller ikke komme, men forbli et tankeeksperiment for filologer (jeg sier filologer, ikke språkvitenskapsmenn).

— — —

Våre to nedarvede språkformer vil sikkert fortsette å påvirke hverandre — men først og fremst når det gjelder **ord** og **uttrykk.** Når det gjelder selve **språknormen,** ordenes form og særlig deres bøyningsmåte, er det derimot mindre sannsynlig, fordi **riksmålet** nesten på alle punkter har en grammatikk som er enklere enn både nynorskens og «samnorskens», og dertil er naturlig talemål for stadig flere mennesker i de store befolkningssentra. Og **nynorsken** kan på sin side vanskelig gå over til riksmålets (eller for den saks skyld «samnorskens») grammatiske system uten å miste sin kanskje viktigste særegenhet, «dei fulltonande endingsvokalane», og uten at vestlendingene ville måtte synes de måtte oppgi det innerste og mest livgivende i sin egen språkform.

Det er et spørsmål om ikke en **samnorsk holdning** for vår generasjon først og fremst bør bety evnen til ikke bare å respektere, men også å glede oss over den annen (og for den saks skyld den «tredje») parts skrift og tale — når den har indre og ytre kvalitet — og **isteden være litt mindre stri med at han også skal mestre vår. (Vi forstår jo hverandre alle!)** Foruten naturligvis i gjerning å vise den respekt for dialektene — i bygd og by — som alle parter kappes om å vise i ord, men som vi er sparsommere med i praksis når vi ikke finner dem **reine** resp. **rene** nok. Så lenge dialektene lever. Men det kan de — tross all tilbakegang og all «utvatning» fortsette å gjøre enda en god tid.

VESTVANGHUS A.s

HASLUM – TLF. OSLO 53 36 90

Ferdighus og hytter, samt bindingsverk etc. for selvbyggere.

FRIDA ANDREASSEN ETTF.

SKEI – SURNADAL

Kolonial – Kortevarer – Manufaktur

+ + +

KAPELLMESTEREN

NOVELLE AV T. M.

Når vi møttes litt før klokka halv åtte om kvelden, satt han bak pianoet og stelte med fiolinen sin. Der var stadig noe i vegen med den. Enten var skruene lause, eller så måtte stolen flyttes litt fram eller litt tilbake. Når det så var blitt så langt over tida at vi ikke torde drøye lenger, sjefen kunne komme hvert minutt, reiste han seg med et djupt sukk som minte om et hikst, la buen på strengene, sto et øyeblikk mens kaldsveiten perla på panna, så begynte han å spille.

De første numrene gikk heller kleint, buen hoppa nedover strengene, og den spede skikkelsen med det tynne håret skalv. Korte,kjappe strøk greidde han bedre, da merka en ikke hvor elendig han var. Legatospillet derimot var riktig ille. Blei det for galt, hendte det at en kelner stakk hodet inn fra anretningen og så på ham. Da retta han seg straks opp, men når nummeret var slutt, seig han enda lenger ned bak pianoet og fikk det igjen travelt med fiolinen. Av og til fikk han et sløvt, fraværende uttrykk i ansiktet, han trakk pusten med et skjelvende stønn, og der gikk rykninger gjennom kroppen hans. Når han da så bort på oss, var øynene fulle av redsel, sveiten dreiv av panna, og i munnvikene var der skum. Vi lot som ingenting, men venta så lenge vi kunne før vi begynte på neste nummer, for vi visste at nå hadde han sine verste stunder. Blei det for lenge, spilte pianisten gjerne et solonummer. Da la han seg inn til pianoet og lukte øynene, hendene slappa av og han fikk litt farge i kinnene.

Klokka 21 var det aftens. Sterk kaffe og tre gode smørbrød til hver. Vi andre spiste med god appetitt, prata og lo. Han drakk bare kaffe, kopp etter kopp førte han med skjelvende hender opp til munnen. Så satt han og stakk litt i karbonadesmørbrødet, de to andre med kjøtt og ost pakka han forsiktig inn i papirservietten og lurte dem ned i fiolinkassa.

Nå begynte som oftest gjestene å komme .Enkelte satte seg i nærheten av musikerbordet og bestilte varm mat og vin. Lukta fra portvinen blanda seg med dampen fra maten og virka til kvalme.

Før vi andre var ferdig, reiste han seg og tok en runde gjennom restauranten. Han fant noen gjester som han kjente, bøydde seg påtrengende fram mot dem, gikk videre til andre og sto i nervøs samtale der et lite øyeblikk. Så gikk han fort ut på klosettet med den eine handa gjømt i lomma. Ei lita stund etter kom han inn igjen, passerte gjesten og satte fra seg et glass på bordet, sto så og liksom orienterte seg og gikk videre.

Når så pausen var slutt, kom han nokså raskt opp på podiet. Og nå var han på en måte blitt et annet menneske. Rolig og sjølsikker la han buen på strengene og stemte. Sterke, klangfulle toner lød fra fiolinen. Så knipsa han med fingrene, flytta notestativet litt til side så han kunne se gjestene, og la tydelig for dagen at han likte seg.

Som åpningsnummer for denne avdelinga valte han gjerne et nummer så han kunne få vist teknikken sin, gjerne med en liten fiolinkadanse eller med noen tilsynelatende vanskelige løp. Med et smil la han instrumentet opp til haka, løfta buen med en elegant bevegelse høgt opp og la den så langsomt ned på strengene. Så begynte han å spille.

Det ville være uriktig å si at han spilte godt, men det var iallfall bedre enn tidligere på kvelden. Det var dristighet og personlighet over spillet, og av og til kunne han gjøre en oppgang og en liten figur riktig pent. Da smilte han seiersikkert og så ut over publikum. Var han så uheldig igjen, gjorde han som om det var noe som kunde hende hvem som helst. Når så nummeret var slutt, blei han gjerne stående med buen løfta over fiolinen, han venta tydelig på applausen, og når den omsider kom, bukka og hilste han som om heile salen sto i kok. Etterpå tok han noten og liksom studerte den inngående, nikka gjenkjennende her og der og knipsa med fingrene for liksom å markere rytmen, samtidig som øynene glei over restauranten for å se om gjestene la merke til ham. Og der var alltid noen nye gjester som syntes det var interessant å se en tidligere størrelse.

Av kelnerne fikk vi hans historie. Han var i si tid en av de mest lovende fiolinister i landet, hadde holdt en strålende debykonsert og hadde så studert et par år i utlandet. Der var han blitt bydd flere gode engasjementer, men han hadde sagt nei takk. Så kom han heim, og snart etter blei han kapellmester på «Carlos», byens nyeste og flotteste danserestaurant. Han hadde fått frie hender til å sette sammen orkesteret, og han hadde gjort det uten tanke på hva det kosta. Bare de aller beste musikere blei engasjert, og det blei snart det mest populære orkesteret i byen. Var der dårlig besøk på de andre restaurantene, kunne en være sikker på at «Carlos» hadde fullt hus. Og fra det øyeblikk kapellmesteren gikk fram foran orkesteret og til de slutta av i de seine nattetimer, var der ei sytende stemning. Gjestene hygde seg, kelnerne glei glatte som åler mellom bordene og balanserte veldige matfat over alle hoder, og anretningen sto full av flasker som skulle inn.

«Carlos» hadde stadig besøk av internasjonale artister som opptrådte med og uten musikk. Av og til kom berømte dansepar, og de stilte de strengeste krav til akkompagnementet. Da likte han seg, da spilte han på orkesteret som på sitt eie deilige instrument, og det var ikke vanskelig å se at de to som hvirvla rundt derute på dansegolvet, var ett med musikken, enten det var en tango med en rytme så hissende at lufta formelig dirra, eller det var en vals så smektende at danseparret syntes å sveve bortover. Når de så tok imot den entusiastiske applausen, delte de den likelig med ham og orkesteret. Og det hendte mer enn en gang at en varmblodig sydlandsk skjønnhet sprang

bort og gav ham en smellende kyss på kinnet som takk, publikum reiste seg og orkesteret laga touche.

Direktøren satt ofte sammen med kona si ved et av de fremste bordene. Han forsto seg på artister, men enda bedre forsto han at han i kapellmesteren hadde en attraksjon som fullt ut kunne måle seg med de utalandske. Og han viste at han satte pris på ham. En formiddag under orkesterprøven kalte han ham inn til seg og skjenkte i et glass portvin. «Takk, jeg er avholdsmann». «Også utafor arbeidstida?» «Ja, alltid, viss jeg skal kunne yte mitt beste, må jeg holde meg unna alle stimulanser». «En meget god leveregel som alle mennesker burde overholde. Men det var ikke derfor jeg ba Dem komme. Jeg har et forslag å stille Dem».

Da klokka nærma seg 24 den kvelden, sløkte de plutselig lysa i taket og ved småbordene, lyskasterne spilte opp i flere farger, og der midt på det skinnende dansegolv sto han med fiolinen under armen. Der gikk som et sukk gjennom salen, de unge vakre damene strakte seg framover for å kunne se bedre, kelnerne stansa sin travle gang og der blei stille. Så gav han orkesteret tegnet, forspillet lød mjukt og varmt, alles øyne var retta på ham. Rolig og sikker med hodet litt bøydd og med et fint smil om munnen sto han der. Det var som han sugde tonene fra forspillet i seg og fyltes av dem. Så la han fiolinen opp til haka, løfta buen med en elegant bevegelse og lot den synke ned på strengene. Så begynte han å spille. Varme, sterke toner klang fra instrumentet, fylte det skjønne lokalet og trengte ut i anretningen der personalet hadde satt dørene på gløtt.

Dette blei aftenens høgdepunkt, og ved bordene hviska og tiska gjestene om hva han vel kom til å spille i kveld. Som oftest valgte han populære saker, og de gamle traverne fikk som ny klang og farge i hans utføring. Men av og til overraska han publikum med en sats fra de store fiolinkonsertene. Da fikk han utløsning for det som lå gjømt i sinnet, og han gjorde musikken til en opplevelse som både orkesteret og publikum blei smitta av. Så avslutta han gjerne med et eller anna seriøst nummer, ofte med Dvoraks «Sangen mor læret meg.» Den enkle, vakre melodien blei liksom hengende igjen i lufta etterat han var gått fort ut i musikerrommet, der gikk ei lita stund før gjestene skjønte at det var slutt, men så kom applausen desto sterkere og økte og økte, men han kom ikke inn igjen før der var blitt stille. Da fortsatte han å dirigere som om ingen ting hadde hendt. Han stilte seg i den grad i skuggen at når noen spurte ham, svarte han: «Når jeg tenker på dem som har gitt oss denne herlige musikk, særlig på Mozart som dødde i den ytterste fattigdom og ligger i ei ukjent grav, tvinges jeg til ydmykhet. Det ville være helligbrøde å stele noe av deres ære.»

En dag blei det kjent at han hadde gifta seg. Ho var et ganske alminnelig menneske som han hadde kjent lenge. Avisene og ukeblada slo det svært opp, de beleira ham og heimen deres og forsøkte å trenge seg inn, men de blei bestemt avvist. «Mitt privatliv vil jeg ha for meg sjøl».

Populariteten hans blei ikke mindre med det, tvert imot, publikum som gjerne vil at yndlingene deres skal skille seg på en eller annen måte, tok imot ham med et ekstra varmt bifall, musikkrommet var fylt av blomster fra anonyme gratulanter, og damene bøydde seg enda litt lenger fram når lyskasterne blei retta mot ham. Han takka med en enkel liten melodi og gikk raskt ut som han pleidde.

Et års tid etter kunne avisene og ukeblada fortelle at han hadde fått en sønn. «En fiolinist»? spurte folk. «Det vil tida vise», svarte han.

På «Carlos» gikk alt sin vante gang. Når direktøren og frua var i utlandet og engasjerte nye artister, hadde hovmesteren ansvaret. Men han hadde lite bry med personalet, alle gjorde si plikt og vel så det. Det skyldtes den gode ånd der var i etablissementet. For musikerne var hver aften en fest. De gledde seg til å møtes, og omgangstonen mellom dem var hjertelig og naturlig. Hver enkelt av dem var en mester på sitt instrument, men over dem sto kapellmesteren. Hans dyktighet var så absolutt at alle bøydde seg for ham. Og han delte alltid med seg av den ære som blei vist ham. Derfor var der aldri noen smålighet eller intrigering mellom musikerne, de holdt sammen som en stor søskenflokk. Hendte det en sjelden gang at en av dem slutta for å ta engasjemang et anna sted, følte de andre det som et personlig tap, og der var stor spenning om hvem der skulle bli hans etterfølger. Den nye måtte prøvespille i lengre tid før kapellmesteren bestemte seg. «Forutsetninga for et godt samspill er ikke bare faglig dyktighet, men like mye at musikerne er på bølgelengde med hverandre».

Da sesongen var på sitt høgste den vinteren, la pianisten merke til at kapellmesteren så sliten ut. Han var blitt tynn og hadde fått et skarpt drag om munnen. På prøvene om formiddagen var han ikke så intens som før, enkelte ganger kunne han virke humørlaus og irritert. Musikerne begynte å snakke om det, og de skjønte at han var overanstrengt. De ville henstille til ham å be om noen ukers vinteferie, og pianisten fikk i oppdrag å si det til ham. Men da det kom til stykket, kunne pianisten ikke komme seg til. Men endelig en dag da orkesteret slappa av over en kopp kaffe under en av prøvene, nevnte han det. Kapellmesteren blei bleik som et lik i ansiktet og nidstirde på pianisten. «Har dere noe å utsette»? spurte han hest. Neida, neida, det var bare et godt råd. Han trengte ikke råd av noen, han feidde for si eia dør, og det ville han be andre også gjøre. Pianisten var djupt ulykkelig for dette, og der var ei trykket stemning i orkesteret etterpå. Men noen dager etter oppdaga en av kelnerne at kapellmesteren tok noen gule piller før han gikk inn til soloavdelinga, og en kveld falt ei lita eske på golvet da han trakk opp lommetørkledet for å tørre den klamme panna. Da blei han oskegrå i ansiktet og bøydde seg kvikt ned og tok den opp igjen. Sia flytta han eska over i vestlomma, og han kjente stadig etter med nervøse fingrer om den var der.

Så en kveld kom han ikke inn til soloavdelinga. Lysa i taket var forlengst sløkt og lyskasterne tent, publikum begynte å bli utålmodig. Til slutt måtte en av musikerne springe inn for å se etter ham. Da sto han borte ved bordet med et stort glass portvin i handa. Svetteperler lå på panna hans og øynene var fulle av angst. «Jeg kommer på øyeblikket, jeg må bare ha noe å styrke meg på.» Litt etter kom han inn og blei mottatt med den vanlige sterke applausen. Han gav orkesteret tegnet, forspillet begynte, og han løfta buen litt ekstra høgt opp før han lot den synke langsomt ned på strengene. Så

begynte han å spille. Ikke rolig og beherska som han pleidde, men med en intensitet som ingen hadde hørt før. Overkroppen vogga fram og tilbake, håret falt ned i øynene, og der var ild i hver tone. Da han slutta, steig der mot ham et bifall så overveldende at han blei stående og smile. Publikum var henrykt, slik skulle en kunstner etter deres mening opptre, men musikerne satt og så på hverandre. Det var fremmende toner de hadde hørt i kveld, og de likte seg ikke.

Da de møttes neste kvelden, hadde han vanskelig for å se dem i øynene, og da det nærma seg hans solistopptreden, blei han mer og mer rastlaus og nervøs. Det siste nummeret før han skulle inn, måtte en av de andre musikerne dirigere, og da han ikke kom til fastsatt tid, måtte pianisten inn for å se etter ham. Da gikk han fram og tilbake på golvet og knugte hendene mot hverandre, svetten dreiv av det likbleike ansiktet, og han stønte høgt. «Du må ikke gå inn i kveld, du er ikke bra». «Jo, jeg må, jeg kan ikke svikte publikum». «Du er sjuk, ingen kan forlange det overmenneskelige av deg». «Joda, publikum forlanger, direktøren forlanger, alle forlanger av meg». Han sprang bort til skapet sitt, reiv ut ei flaske portvin og slo i, glass etter glass fylte han i seg med skjelvende hender. Så sto han litt og pusta tungt, mens vindråpene rant nedover haka. Det kom et sterkere uttrykk i ansiktet, og øynene fikk etter hvert litt mer liv. Han tok fiolinen og buen. «Nå får det i Guds navn stå til». Han slingra ut gjennom døra og inn i prosjektørlyset.

Han hadde satt opp «Zigeunerweisen», et nummer som han var svært glad i. Orkesteret innleda med mektige, hissende akkorder, og han begynte å spille. Gjestene hadde lagt fra seg kniv og gaffel, og der falt stillhet over alle. Bare hist og her lyste det i en sigarett eller blinka det i et smykke. Men det så ut som denne dødsstille oppmerksomheten gjorde det mange ganger verre for ham. Da han kom til det rolige legatopartiet, var ansiktet fortrukket i smerte og høgre hand skalv så buen hoppa nedover strengene. Han kom seg igjennom det på en måte, og så raste han videre i annen sats. Men han greidde på ingen måte de svære løp, og flageolettene og dobbeltgrepa blei fullstendig mislykka. Musikerne kom ham til hjelp og overdøvde ham når det var på det verste. Endelig var han ferdig og styrta ut ,mens applausen lød sped og kald. Da orkesteret kom ut i musikerrommet, satt han med ei tom portvinsflaske i neven. Han hadde tømt den så begjærlig at han hadde grist til den skinnende kvite skjorta. Han så seg om med mistenksomme øyne ,og da ingen snakka til ham, for han opp og greip fela. «Jaså, dere trur ikke at jeg kan spille, det skal vi snart få se». Skjærende, falske toner hakka han ut av instrumentet. Han nidstirte på dem mens han spilte noe som skulle være kadansen av Mendelssohns fiolinkonsert. «Hva sier dere, kan jeg ikke spille, hva». Joda, joda, de prøvde å få ham til ro, men han var ikke til å styre. Ein etter ein sneik musikerne seg ut, og først langt på natt fikk kelnerne båret ham ut i en bil og kjørt ham heim.

Fra nå av gikk det opp og ned med ham. En kveld spilte han så publikum lytta med tårer i øynene, men neste kvelden var det så ille at folk krympa seg. De fleste hørte ikke etter, og enkelte prata høylydt. Blei det riktig galt, hendte det at der blei latter rundt om ved bordene. Men den latteren irriterte ham, og istedenfor å gå raskt ut blei han stående og hilse og bukke til noen gjester lengst inne i mørket begynte å pipe.

«De er sjuk, De kan få den permisjonen De trenger». Direktøren talte rolig, men bestemt til ham. Nei, han var ikke sjuk, han var bare litt indisponert. «Deres vinrekninger er nesten like store som Deres månedsgasje». Ja, det skyldtes indisposisjonen, men nå akta han å bli avholdsmann som før. «Trur De at De greier å slutte med å drikke». Å, det var en bagatell for ham som aldri hadde brydd seg om alkohol. «Vel, vel vi får se, men de aftener som De ikke føler Dem opplagt, kan De sløyfe soloavdelinga». Javel.

Men han hadde ikke til hensikt å sløyfe noen soloavdeling, han skulle spille så publikum skulle hulke høgt, og direktøren skulle komme og be ham om unnskyldning. Han var ikke en hvem som helst som de kunne behandle som de ville, han visste hvem han var, og det skulle også andre mennesker få vite. Han ville sette opp et virtuosprogram og spille det så musikerne skulle bøye kne for ham. Men der var ikke lenger noen som bøydde kne for ham, publikum hørte ikke på ham, og musikerne vendte seg fra ham. Så en kveld fikk han underretning av hovmesteren om at soloavdelinga var sløyfa. Han blei stående et øyeblikk som forsteina, så greip han hatt og frakk og for ut. Utpå morgensida blei han funnet nede på brygga, han var blodig og forslått, og fiolinen var borte.

Noen dager etter var han på plass foran orkesteret, men han var bare en skygge av seg sjøl. Ansiktet var prega av uregelmessig livsførsel, klærne slang om kroppen og spillet var matt. Av og til fikk han reine raserianfall og skjelte orkesteret ut. Musikerne som alltid gleda seg til kvelden med vakker musikk og hyggelig samvær, blei gretne og uopplagte. De kunne aldri føle seg trygge for ham, og kom han ut av balanse, måtte der mange glass portvin til for å få ham noenlunde i lag igjen.

På gasjedagen sto kona med den lille på armen og venta på ham. Ho så alt anna en lykkelig ut, og det blei ikke bedre når han endelig kom. Når han fikk se henne, fikk han et brutalt uttrykk i ansiktet, og av og til måtte musikerne legge seg imellom for å redde henne. «Jeg har ikke penger», skreik han og vrengte lommene. Og det var sant, for når rekningene på portvin og sigaretter var trukket fra, og kelnerne og musikerne som hadde lånt ham penger, hadde fått tilbake så mye at han kunne låne av dem på nytt, var der ingenting til familien.

Noen dager før han fikk sparken, blei han skilt, men det så ikke ut som det gjorde noe inntrykk på ham. Sjefen hadde vært kald og forretningsmessig og hadde tilbydd ham å spille annen fiolin, men han hadde svart at han tok ikke imot nådesmuler. «Kan hende De en gang blir glad for nådesmuler», hadde sjefen sagt.

Ei tid etter fikk han jobb nede på «Parnasset», ei lita kneipe nede ved brygga. Det var et simpelt sted med et simpelt publikum, slåssing og utkasting hørte til dagens orden. Hver kveld hadde «Svartemarja» sin tur forbi der og samla opp vrak. Musikerne som han kom sammen med, sjenerte seg ikke for å sitte på podiet og drikke. I 22-tida pleidde gjerne stemninga å være på topp. Da lå tobakksrøyken tett under taket og lufta var så tjukk at det var besværlig å puste, folk

„Målreising 1967" og tilnærming - til kva ?

«*Føremålet med tilrådinga er fyrst og fremst å skapa ordskifte — i og utanfor nynorskleiren*» heiter det i forlagsomtalen av Målreising 1967. Det har vore heller stilt i nynorskleiren, og dess fleire som teier dess større ros bør nemnda ha for å ha funne fram til eit samlande programutkast — kanskje. Men den stilla som rår er like vel ein stor fare: den kursendringa som vitterleg går for seg kan bli utnytta av dei som vil konservere språket — i båe leirar.

For nynorsken vil det seia at utsegna «*den programmatiske tilnærminglina kan ikkje lenger vera rettesnor for målreisinga*» (side 168 i M. 67) blir omtolka i retning av «*all normering av nynorsken må stanse opp*».

Her er det naudsynt å skilje mellom to former for tilnærming. Den eine forma er den fleirtalet i nemnda har hatt i tankane: «*den programmatiske tilnærminga*» — det vil seie normeringa i retning av eit sams norsk språk. Eg finn det lett å slutte meg til analysen av forutsetningane for samnorskpolitikken, og påstanden om at ei viktig forutsetning har falle bort i og med at radikaliseringa av bokmålet har stansa opp.

Like vel har vi hatt ei anna tilnærming — arbeidet med å få nynorsken nærare dei dialektane Ivar Aasen såg heilt eller delvis bort ifrå. Og det er teikn som tyder på at mange vil at denne tilnærminga skal stanse og. I «Målreising 1967» finn ein lite grunnlag for noe slikt — der står det tvert om «*Men vi må slutte med å måla dialektane med språklege idealmål*» (M. side 33) — og på same sida «*Det er i det levande talemålet nynorsken har sin styrke*». Men eg er stygt redd at utsegner som «— — nynorsken har i rettskrivingsspørsmålet tøygt seg langt nok i bokmålslei — — —» kan bli utnytta av dei som er interesserte i å fryse nynorsken fast i den forma han har i dag, eller aller helst slik han var før 1938 (på side 104 stikk hestehoven fram jamvel i «Målreising 1967» der det blir påstått at 1938-rettskrivinga «skipla samanhengen med målføra»).

Det er alt dei som offentleg har tolka «Målreising 1967» som ein konsesjon til dei som gjerne talar om «dei beste dialektane» i motsetning til «dei dårlege dialektane» og ofte minner oss om «alle dei gode orda» vi burde bruke. Ei slik tolking er lett å koma med, fordi tilnærming til bokmål og tilnærming til dialektane utanfor Vestlandet ofte fall saman. Det er i dette lyset ein og må sjå protestresolusjonen frå Trøndelaget og Vidar *Jetnes* innlegg her i bladet i november i fjor der han krev at «*tilnærmingslina må framleis vera vår rettesnor*». (Eg er elles stort sett enig i dei andre innven-

---

snakka fylleprat og slo i bordet så flasker og glass klirra. Kelnerne var sløve og dorske, de brydde seg ikke om å holde orden. Av og til tok utkasteren en runde gjennom lokalet, treiv en av de verste bråkmakerne i nakken og drog ham med seg ut. Satte stakkaren seg til motverje, smalt der en knyttneve inn mellom øynene på ham så han stupte ut i rennesteinen.

Publikum var godt fornøgd med den nye kapellmesteren, de hadde ikke hørt make til spill. Og han spilte mer enn gjerne. Han forsøkte seg først med noen svære solonummer, men han forsto snart at den slags passa ikke her. Så spilte han yndlingsnumrene deres. Det var «Når fjordene blåner», «Ved Rondane» og «Sølvet», og når det nærma seg stengetid og alle var blitt passelig sentimentale, spilte han «Du gamle mor» så fyllikene gråt.

Han blei som oftest så full at han sovna på en skinnsofa uti bakværelset. Sjefen hadde ikke noe imot det, så slapp han bryet med å få ham heim. Men en dag kom han ikke til spilletid, lokalet var fullt av folk, og alle venta på ham. Sjefen var lynende sinna og fikk tak i en annen fiolinist, en forskremt fyr som gjømte seg bak pianoet hver gang det rauk opp til slagsmål.

Noen dager etter leste koldjomfrua høgt for de andre ute på kjøkkenet at han var blitt overkjørt og brakt på legevakta. Derfra kom han på sjukehus og fra sjukehuset blei han sendt på et alkoholikerheim. Der blei han et års tid, og så kom han tilbake til byen. Han var bare en skygge av seg sjøl, nervene var ødelagt. Men han begynte å spille igjen, og en dag fikk han jobb på en restaurant i utkanten av byen. Og der var det vi møttes.

Det siste vi så av ham når vi skiltes om kvelden, var at han satt midt inni en flokk av ungdommer. De hadde tydeligvis moro av å høre på ham. Da var han den store musiker, og i fantasien spilte han de største verker. Han sto igjen på det skinnende blanke dansegolv, prosjektørene blei satt på ham og der blei stille. Så gav han orkesteret tegnet, forspillet klang mjukt og varmt. Langsomt la han fiolinen opp til haka, løfta buen med en elegant bevegelse ekstra høgt opp og lot den synke langsomt ned på strengene. Så begynte han å spille.

Men neste aften når vi møttes litt før halv åtte, satt han bak pianoet og stelte med fiolinen sin. Der var stadig noe i vegen med den.

Kansje det blir ei ny språkpolitisk stode utav Vogtkomiteens arbeid ?

Vi veit det ikkje i dag----
men vil vi fram til eit
språk, så er i alle høve
Språklig Samling
talsmannen for det.

Vi treng din
STØTTE---- og STØNAD.

dingane Jetne har til «Målreising 67».

Jetne er inne på dei to formene for tilnærming, men han vil ikkje skilje mellom dei for di «bokmålet har påverka dialektane». Det er rett nok, men med den utviklinga vi i dag ser i bokmålet, har vi ein ny situasjon. Medan det stivnar og fjernar seg frå dialektane, kan nynorsken gå dei i møte. Dette høyrest kanskje ut som skadefryd, men det er ikkje meint slik. Vi har da ofte nok fått høyre at vi må halde fingrane frå riksmålsfatet, og kanskje gagnar vi og dei fornuftige bokmålsfolka mest med å gjera det nett no.

Men når det heretter som før blir kravt rom for dialektane på Austlandet, i Trøndelag og i Nord-Norge i nynorsken vil vi ikkje høyre «tilnærmingslina er oppgitt» som svar. Vi er ikkje alle så heldige å vera fødde vestlendingar. Side 33 i «Målreising 1967» må ikkje bli gløymt — for den tilnærminga det står om der er ikkje komen langt nok enno.

Reidar Almås
(i Norsk Tidend)

Samnorsk og norsk scenespråk

Av lektor
Torkel Magnusdal

Skuespilleren Knut M. Hansson var nokså nylig i Kristiansand og Omegns Riksmålsforening og holdt foredrag om «Skuespilleren og ordet». Ifølge referat i høgre-avisa Christianssands Tidende 30/11-67 uttalte han: Samnorsk har aldri vært hørt på en norsk scene — ikke bokmål heller».

Uten å ta standpunkt til denne dristige påstanden må det være tillatt å nevne at for noen år sia retta Riksmålsforbundet følgende spørsmål til skuespillerne: «Hva mener De om samnorskens muligheter som scenespråk?» I riksmålstidsskriftet «Ordet» nr. 2 er Alfred Maurstads svar gjengitt: «Som uttrykksmidlene skifter og forandres gjennom tidene for alle kunstarter, er også scenespråket underlagt forvandlingens lov. I dag kan det sies: «Vi snakker ikke som på Henrik Wergelands tid». Om 50 år vil der sikkerlig kunne sies: «Vi snakker ikke som på Arnulf Øverlands tid». I 1913 var det atskillige som benektet at det noen gang skulle gis fullverdige uttrykk for alle sinnsstemninger på scenen på nynorsk mål. I dag benektes vel det bare av de ikke helt ajourførte. Om samnorsk *plutselig* skulle bli obligatorisk scenespråk, ville det visselig skurre i mangt et øre — sannsynligvis også i mitt — men det er derfor ikke noe i veien for at kommende generasjon vil synes samnorsk er like vakkert og like tjenlig og like fulltonende som vi

i dag synes våre to språk er».

Disse kloke ord bør riksmålsfolket tenke over. Samtidig bør de komme i hu all den simple motstanden Det norske teatret blei møtt med da det starta i 1913.

Ellers var det tydelig at Hansson ville få publikum til å forstå at en skuespiller er språklig suveren, og at alt som tales på scenen er riksmål. Men der var nok de i forsamlinga som var klar over at dette er feil. Når et teater fører opp Holbergs «Jeppe på Bjerget», taler skuespillerne Holbergs språk. Og når det samme stykket føres opp på strilemålet, som vi har på lydband her på skolen, taler skuespillerne strilemål. I Ibsens dramaer taler skuespillerne Ibsens språk. Spilles en av Oskar Bråtens østkantkomedier, er det Oslo østkantmål som brukes. På Det norske teatret taler skuespillerne nynorsk, og Det norske teatret er sannelig ikke noe dårlig teater.

Skuespilleren er en redskap i forfatterens hand. En sjølstendig redskap i sin skapende kunst, men språklig fullstendig underlagt sin herre og mester.

I 1911 førte Nationalteateret opp Gabriel Scotts skuespill «Babels tårn». Det er en blodig harsellas over nynorsken og nynorskfolk. Der diskuterer Per Dulsrud og skulemeister Lars Tuftekall hva navn landet vårt skal ha. Av forslag som settes fram, kan nevnes: Norig - Noreg - Nyrig - Ny-Noreg - Gammal-Noreg - Thule - Ultima - osv. Det er vel tvilsomt om skuespillerne — om de hadde hatt et anna syn på saka — kunne ha gjort noe fra eller til der, de måtte pent tale Gabriel Scotts språk.

— NYE BØKER —

Gunnar Myrdal:

Vår truende verden

Pax forlag.

Den nye boka som den svenske nasjonaløkonomen Gunnar Myrdal har skrevet, er meint som en advarsel. En advarsel retta mot den delen av oss mennesker som slumrer i våre velferdssamfunn langt borte fra problemer som overbefolkning, fattigdom og sult.

Skilnaden mellom de rike og fattige land blir stadig større, og forfatterens meining med boka er å få oss til å forstå at fred og fridom vil fortsette å være fjerne begreper dersom denne utviklinga fortsetter.

Det er sanninga som må fram, og menneska må åpne augo for denne. Med solidaritet og medkjensle kan vi teoretisk stoppe denne utviklinga, hevder Myrdal mellom anna. «Menneska er ikke onde, men svake og opportune.»

Det er særlig problema i utviklingslanda Myrdal tar for seg. Han gir et godt bilde av situasjonen der og bakgrunnstoff for det heile. Han gir og ymse vink om hva som bør og må gjøres for å unngå katastrofe. Boka gir godt innblikk i u-landsproblema, språket er greit, og det er i det heile ei høgst leseverdig bok.

Arne Engebakken.

ETT FOLK ETT SPRÅK

Språklig Samling

A. S. Neill:

Summerhill

Pax-bok nr. 21.

Frykt, fordommer og hat er noen av de verste svøper som de store framskritta på det tekniske område ikke har makta å eliminere. Den engelske barnepsykologen A. S. Neill hevder — i boka «Summerhill» at mye av elendigheta i verden i dag skriver seg nettopp fra disse tre faktorer. Neill begynner med barnet, og oppdraginga av dette. Massevis av foreldre verden over oppdrar barna sine heilt feil. Barnet blir oppdratt i frykt under foreldra sin autoritet i staden for, som han sier det, å la barnet være «sjølstendig eller sjølregulert».

Neill opplyser at den frie oppdraginga av barna er kommet i vanry på grunn av at metoda er blitt feil oppfatta. Barnet skal ha høve til å leve et fritt, ikke tøylelaust liv. — Det er ingen tvil om at Neill har greie på det han skriver om. Han har da og arbeidd med denne radikale skolen i over 40 år, der han daglig omgås barn fra 5 til 16 år. Han studerer de problema som melder seg i dette avsnittet av livet, og ved dette å prøve å komme fram til et resultat som gir: Frie og lykkelige barn. Det er radikale tanker innen barnepsykologien Neill legger fram, men skal vi sjå på resultata, så er dette ting ethvert våkent menneske bør ha kjennskap til.

Arne Engebakken.

Heglands Boktrykkeri, Flekkefjord